

Vladislav Milanov
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
[vladislavmilanov77@abv.bg]

The Language of Archives in Landmark Court Cases Against Bulgarian Writers

Abstract: *The language of archives has been scarcely studied in Bulgarian linguistics. Therefore, this article aims to explore and analyze archival documents related to the judicial proceedings against two prominent Bulgarian intellectuals and writers – Geo Milev and Peyo Yavorov. The focus of the scholarly analysis is Geo Milev's impassioned defense addressed to the District Court, in which his professional legal knowledge intertwines expertly with his keen sensitivity to the power of words in literary texts and their function as a message to the reader. Two worlds collide – that of the intellectual creator and that of the legal administrator. For Peyo Yavorov, it is challenging to summarize in a brief text the documents related to Case 205, a landmark case that transformed his life. Although only about 300 of the original 850 pages remain in the archives, this article attempts to outline the typical linguistic features through which identification is sought in order to address this complex, unsolvable issue.*

Keywords: *archives; legal discourse; marked vocabulary; judicial proceedings.*

Владислав Миланов
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Езикът на архивите в знакови съдебни дела срещу български писатели

Езикът на архивите е слабо проучен в българската лингвистика. Това се дължи на факта, че доскоро тези документи не бяха широко достъпни нито за широкото представителство на обществото ни, нито за специалистите по различни науки, които да проучат и систематизират тези документи с оглед на спецификата и терминологията на научното познание. В настоящата статия обект на изследване са архивите от съдебните дела срещу двама видни български интелектуалци и писатели – Гео Милев и Пейо Яворов. Темата, която списание „Балканистичен форум“ постави на специа-

лизираната кръгла маса, проведена в ЮЗУ „Неофит Рилски“, е добър повод да се опишат, а след това с времето и да се анализират, езиковите и структурните особености на архивите, запазили следите на времето, правните факти и важни обстоятелства около съдебните производства срещу големи имена в българската литература, в българската история и в живота на България изобщо. Има се предвид фактът, че вероятно част от документацията е унищожена поради спецификата на процесуалните действия към обществено значими лица. Убедителен пример за това е съдебното дело срещу Яворов, известно още като Дело 205, за което е описано, че съдържа повече от 800 страници, от които налични са по-малко от половината – около 300 страници. Друг убедителен пример е делото срещу Никола Вапцаров. Редица спорни хипотези не могат да намерят убедителен отговор, подплатен с документи, по отношение на позицията, която заема Елисавета Багряна в този знаков процес, довел до физическата екзекуция на един от най-големите български поети. Никъде не е намерена нейната защита, за която има сведения, че е съдържала около 8 страници, които са могли да променят хода на делото, което в този случай означава и хода на един човешки живот.

Целта на това научно изследване е да представи документи, свързани със съдебните производства срещу двама интелектуалци, създали блестящи текстове в българската литература. Първият въпрос, на който логично трябва да се отговори, за да се уплътни целта на изследването, е Защо Яворов и Гео Милев. Отговорът за първия е свързан с една инициатива на съдиите в България, ръководен по това време от съдия Таня Жилова, в която инициатива ученици от различни средни училища в страната възпроизведоха съдебните процеси по няколко такива значими дела. Едната от дискусиите беше свързана именно с Дело 205, за което е създаден дори телевизионен филм. С оглед на съвременната действителност се осветляват редица малко известни факти около процеса и това провокира желанието ми да преснимам делото от архивите и да се запозная по-подробно със съдържанието му. За избора на Гео Милев и делото срещу него ме провокираха два основни мотива:

1. Никога не съм разбирал какво стои зад определението „безследно изчезнал“ и може ли човек като Гео Милев да изчезне безследно.

2. Второто обстоятелство има по личен характер и е свързано с един разговор в Катедрата по български език на Софийския

университет с племенника на Гео Милев – доц. Боян Николаев, тогава преподавател по лексикология. Доц. Николаев сподели в този личен разговор, че делото срещу Гео Милев представя лошото лице на българското правосъдие и че има толкова много въпросителни, които трябва да бъдат изяснени, за да бъде спокойна паметта на нелепо убития поет и публицист.

Натрупваните с годините материали дадоха повод да разгледаме различните противоречия в досъдебните производства като криза не само в съдебната система, но и като криза на обществото. Така беше създаден проект на тема „Българският език в държавните институции и в публичното пространство – кризи на общуването и общуването по време на кризи“, финансиран от ФНИ на МОН, в който акцентът беше поставен и върху подобни неизяснени обстоятелства в знакови дела срещу българските писатели и интелектуалци.

Задачите, които си поставя настоящата статия, са да събере материали от двете производства, за да разгледа езиковите им специфики и да направи опит през идентификацията по езика да потърси отговор на някои нерешени въпроси. Тази задача се оказа до голяма степен невъзможна, тъй като е трудно да се представи пълна картина при липсващи страници от документацията.

Предмет на настоящото научно изследване са материалите от съдебните дела като елемент на правораздавателната система в България, а идеята е да се провокира сред научните среди по-голяма дискусия, в която да се потърси обособяването на така наречения юридически подстил в самостоятелна стилова единица, тъй като разнообразната юридическа действителност предполага самостоятелното ѝ обособяване.

Защитата на Гео Милев е повод да се направи лингвостилистична характеристика на текста, за да се открият елементите на реториката, на изящната подредба на фактите и блестящото им речево репрезентиране. Тук прилагам пълния текст на защитата:

*До почитаемия
Софийски окръжен съд
ПИСМЕНА ЗАЩИТА
от Гео Милев, София,
подсъдим по угл. д. 249/925, III угл. отд.
Господа съдии,*

Моля ви да бъда оправдан по следните съображения:

1. *Поемата ми „Септември“ се инкриминира и се иска наказанието ми по чл. 5 от Закона за защита на държавата, и то текста на този член по закона*

от 25.I.1924 г. След тая дата обаче с §5 от Закона за изменение и допълнение Закона за защита на държавата (Държавен вестник, бр. 278 от 16.III.1925) въпросният чл. 5 бе отменен, следователно по него не мога да бъда наказан по сила на чл. 1 от Наказателния закон. С отменяването на един закон, който е предвиждал и наказвал известно деяние, премахва се наказателноправната норма, която прави престъпно и наказуемо това деяние, и последното става ненаказуемо, макар и да бъде извършено при режима на отменения закон, защото следва да се приложи по-новият, който, като прави да отпадне престъпността на деянието, се явява по-мек от стария (отменения) — Справка фон Лист, Учебник по наказателно право, Обща част, стр. 56.

В конкретния случай без значение е обстоятелството дали законът от 16.III.1925, общо взето, е по-строг или по-мек от стария. Той е безспорно по-мек по отношение състава, под който се подвежда моето деяние, защото моя състав се премахва (отменява). Действително с чл. 19 на същия закон от 16.III.1925 се създава нов престъпен състав, подобен на оня, предвиден в отменения чл. 5, обаче новият чл. 19 е неприложим по сила на чл. 2, алинея I от Наказателния закон, защото няма обратна сила. А при това дори и по новия чл. 19 се наказва деянието, ако е извършено по предвидения в новия чл. 6 начин — т.е. устно, писмено или чрез печатно произведение, но не и чрез художествено произведение, каквато е инкриминираната моя поема и както предвиждаше отмененият чл. 5.

Много естествено е, че с новия закон законодателят е искал да ограничи отговорността на писателите — автори на художествен и произведения — и затова отделя тия произведения от категорията на другите печатни такива, в които ги бе поставил по стария чл. 5, и затова създаде текста на новия чл. 7, в който се определят други елементи за инкриминиране художествени произведения, при което текстът на чл. 7 значително по-малко стеснява свободата на писателя. А законодателят бе длъжен да скъпи тая свобода, защото за развитието на родното изкуство тя е първото необходимо условие.

2. Независимо от гореизложеното поемата ми не съдържа елементи на престъпление нито по стария чл. 5, нито по новите 7 и 19 (неприложими като нови) от Закона за защита на държавата. Ни дума, ни ред, ни пасаж от нея не оправдава създаването на нелегални организации, не възхвалява терористични действия, а само описва, рисува картината на събития, станали преди създаването на тоя закон — събития печални и трагични, които не могат да останат скрити от погледа на писателя художник и да не привлекат перото му. А как се описва известно събитие, това зависи от художествения похват и способности на автора и не влиза в оценката на съдилищата и властите. Не може от автора, колкото и обективен да е, да се иска да скрие съвсем своите чувства при рисуването на картината. Един вижда нещата, които изобразява, в една светлина, друг в малко по-друг колорит или нюанс. Събитията като описаните не могат да не извикат чувство у писателя. Но в моята поема аз все пак съм се старал и съм успял да не влагам мои чувства, нито мои идеи, а да опиша, да изобразя стихията на стълкновението, кървавата жестокост на развилите се борби, без да си поставям някаква друга цел — да давам преценка на събитията. Най-много може да бъде вменено в „грех“ перото ми, че е описало картина, която може да буди у читателя състрадание към пострадалите в тая кървава стихия и възмущение от жестоките средства на

борбата. Във време на озлобление, на настървеност аз описах станалите събития, без да преследвам цели. Но нарисуваната картина трябва да засегне само струната на човеишките чувства у читателя; да възбуди отвращение от кървите (стр. 221: „Смърт, убийство, кръв! Докога, докога?“); да събуди надежда, че ще настане край на кръвопролитията и ще настъпи човеишина и благоденствие (краят на поемата). Но обстоятелството, че картината буди подобни чувства, не може да ми се вмени във вина, нито е моя голяма заслуга — у всеки човек тая поема и нарисуваната в нея картина не ще събуди еднакви чувства. Зависи от психиката, културата и характера на читателя. Следователно „целта“, която е движила перото ми, е обикновена „цел“ на всяко художествено произведение — да изобрази събития, действия, чувства, мисли (които не са мисли и чувства на автора, а на героите), без да се грижи за начина, по който това изображение ще се възприеме от разните читатели. Оценката пък на отделните думи, термини, изрази подлежи да се разглежда не от углавния съд, а само от литературната критика. Законът не бива и сигурно не иска да се вмесва в тая „святая светих“ на писателското творчество и ще бъде печален куриоз в историята на родното изкуство, ако се инкриминират изрази като тия, които съм употребил в поемата си. При това подборът на думите до голяма степен става несъзнателно, в процеса на творчеството, под влияние на подсъзнателните внушения на писателя в момента на вдъхновението. Може ли тогава да се говори за умисъл в юридически смисъл и да се вмени в углавна в и н а подборът на думите, изразите, средствата, формите на описанието? В случая имаме една поема, която дори не е лирическа и не изразява чувства на автора, а колко по-малко мисли, идеи, преценки, одобрения или възхваления.

Господа съдии,

За честта на българското правосъдие не произнасяйте осъдителна присъда, защото с нея бихте нанесли удар, рана, петно върху родното изкуство и неговото развитие. Изкуството цъфти само на почвата на свободата. Не стеснявайте писателя, за да не убивате изкуството!

С почит:
София, 14.V.1925

Както се вижда, защитната реч е образец за интелектуалното могъщество на писателя. В нея се съдържат изрази, които времето разчита като сентенции. Днес едва ли дори опитен адвокат може да създаде толкова богата и емоционално наситена защитна реч. Тази реч е доказателство за неоспоримия талант на Гео Милев и за безспорното му умение да използва думите толкова експресивно, без да има значение към коя сфера на общуването се отнася. Впечатляващи са разсъжденията му върху силата на думите. В призова си той с лингвистична дарба прави едно много важно уточнение: думите в литературната творба и тяхното въздействие върху читателя не са повод съдът да търси умисъл, а са обект на литературната критика, която единствено може да определя ефекта, който се постига при употребата им. Експресивната

роля на лексиката Гео Милев много точно обвързва с желанието да се постигне отвращение от кръвта. Само поет с фина чувствителност към езика може да обясни тази толкова видима специфика на стилистично маркираната лексика. И, за съжаление, само поет с такава чувствителност е поставен в ситуацията да обяснява защо е използвал силата на думите в художествения текст; защо му е било необходимо да въздейства през тези думи, за да постигне още по-голяма плътност и обективност при предаването на историческите събития. Няма как да не се приеме, че грубо се сблъскват два свята – света на твореца и света на една силно изкривена съдебна практика, на която е вменено да търси УМИСЪЛ през посланията на художествения текст. Това е обидно само по себе си. Днес в съдебната практика на Република България са известни подобни дела, но те са насочени към анонимни автори, които чрез текстове и свастики представляват заплахата за националната сигурност на държавата, докато Гео Милев обрисова детайлите на едно престъпление срещу човека, но и срещу човечеството. Първата част от защитата на Гео Милев представя автора като добър познавач на българското правораздаване, който с лекота може да коментира поправките и промените в законодателството, като ги обвързва с казуса, по който е изправен пред Съда. Втората част от защитата му вече е публицистичен протест срещу съдебната система и в този протест много ясно надделява литературното аргументиране в полза на твореца. Речта е сблъсък между призвания през думи да създава светове и административни служители, обучени да не търсят силата на думите. И не звучи толкова като оправдание на обвинения, а като пламенна защита за тежестта и за емоционалната обогатеност на лексиката. Изказването на Гео Милев е силен пример и за (социо)лингвистична компетентност, защото авторът обвързва употребите на думите със ситуацията на общуването и с литературния текст, в който съзнателно или несъзнателно се търси вдъхновяващата сила на лексиката. Не може да не се отбележи, че Гео Милев предвещава и една тенденция, от която съвременните юристи трябва да се учат. В скоби добавя синонимни употреби – **отменява:премахва**. Речта на Гео Милев е пример за пламенна реч, в която творецът като че ли не защитава само себе си, а защитава изкуството в целия свят, което много често бива подлагано на процедури, съдебни или не, през които се проверява тяхната съпричастност към властта. Затова и призивите в края на речта остават

като сентенции: *изкуството цъфти само на почвата на свободата и не стеснявайте писателя, за да не убиете изкуството.*

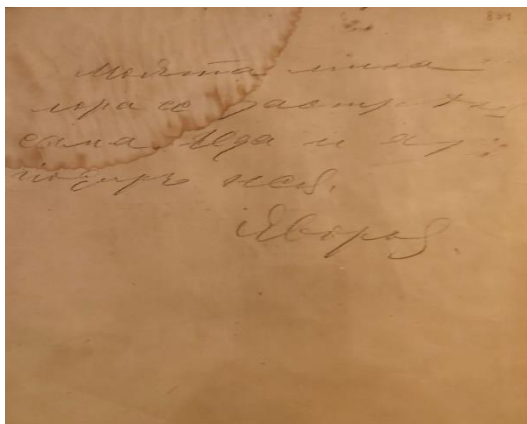
Вторият автор, обект на настоящата статия, е имал не по-малко сложна и тежка съдба. Делото срещу Яворов е класически пример за това как едно досъдебно производство може да задуши твореца и да го накара да изпадне в допълнителни лутания, противоречия и съмнения. Догадките, които са описани в литературата, за намеса на странични лица, при това с тенденциозни обвинения, допълнително усложняват процеса. Налице са и много неточности в хода на разследването, особено видими със средствата на съвременните технологии.

Още първоначалната записка в Следствения участък кратко обобщава действията във фаталната нощ: *Донасям Ви, Господин следователю, че нощес в 2 и 1/2 часа след полунощ в дома си на ул. „Раковски“ № 126 Пею Яворов, 32-год. от София, и Лора д-р Дренкова-Каравелова, 29-годишна от София, се застреляли в стаята си с по един револверен вистрел; първият в челото от дясна страна, а последната в гърдите, която веднага издъхнала. Яворов се закара в Александровската болница за даване медицинска помощ, мястото и следите са запазени до пристигането Ви.*

Като отговор е изготвено **постановление**, което се характеризира със следните езикови особености: употреба на 1л. мн. ч.: *От името на съдебния следовател: Ние, съдебен следовател при Софийския окръжен съд на II участък в София;* употреба на разговорни конструкции за уточняване часа на престъплението: *нощес към 2 1/2 часа след полунощ; евиденциални форми за несвидетелски модус: се застреляли в стаята си с по един револверен вистрел.*

В резултат на деянието е назначено **незабавно предварително следствие**. Първият документ е **Протокол за оглед от 30.11.1913 г.**, изготвен от Иван Божилов, съдебен следовател при Софийския окръжен съд на II участък в София. В този текст се използват налагащи се по това време под влияние на руското законодателство термини като *поемни лица, веществени доказателства, дознание, разписка, следствено дело, следствени действия и др.*; русизми като *тоже*; разгърнати са и редица синонимни конструкции, уточнени в скоби след определени думи: *задния (черен) вход с малка дървена извита стълба, по която се слиза в долния етаж; само стената е поставено едно канапе (кушетка) с възглаве към север; До един ъгъл на масата има мек стол (фотьойл); На пода е постлана една рунтава черга (кебе) и др.*

Под № 4 в Архивите е посочена Записката, оставена от Яворов при опита му за самоубийство, намерена при огледа от следователя:

София, Нощта на 30 ноември
1913 г.

**Моята мила Лора се застреля
сама. Ида и аз подир нея.**

Яворов

Тази кратка бележка е изключително показателна и от психологическа гледна точка, и откъм езикова специфика. Тя е

кратка, но е съдържателна. Освен това е написана от човек, който е станал свидетел на самоубийство и който очевидно е бил достатъчно откровен, за да сподели истината. Човек, решен да сложи край на живота си, едва ли ще излъже. Автентичността на Яворовия индивидуален стил е ясно доловима и в това изречение. То е просто, но категорично изразено през глаголната форма *ида*. *Подир* пък е често срещан предлог в творчеството на Яворов и в тази бележка е ясен маркер за съпричастност и за готовност да сподели пътя, по който е тръгнала неговата любима. По яворовски са наситени тези изречения със свръхоткровеност и с много болка.

В **свидетелство № 5** е запазена неизпратена илюстрирана картичка от Лора Каравелова до сестра ѝ Виола, намерена при огледа от следователя и е датирана на 28 ноември 1913 г.

Под свидетелство № 7 – София, 30 ноември 1913 г., е поместено Постановление № II от съдебния следовател Ив. Божилов за насрочване на аутопсията на Л. Каравелова и назначаването на съдебномедицински експерти. В него прави впечатление употребата на деминутива *раничка* и на описанието на медицинските обстоятелства: *малката 4-милиметрова раничка на гърба е входната, а онази върху гърдите отпред с диаметър около 1 см е изходната и че следователно куришумът е влязъл откъм гърба и е излязъл отпред на гърдите с направление от долу на горе и отзад напред*. Медицинската експертиза е свръхпрецизна и в нея са описани детайли от аутопсията. Преобладават основно количествени данни, свързани с раните и уврежданията, които са настъпили след изстрела.

Заклучение е категорично: *Лора Яворова е умряла от нараняване на сърцето и последващото изобилно кръвоизливане в сърдечната торба и в лявата плеврена кухина. Нараняването на сърцето, както и на диафрагмата,*

на черния дроб, на стомаха, на левия бял дроб, на 10-ото ляво ребро е станало от преминуването през гръдната и коремната кухина на малокалибрен куршум, който се намери в дрехите на умрялата. Куришумният път има направление отпред назад, отдясно наляво и малко от горе на долу. Изгледът и състоянието на гръдната кожна рана дава да се предполага, че ударът е бил нанесен с допряно до гърдите оръжие. Смъртта е била неминуема.

Прави впечатление високият професионализъм на медицинската експертиза, употребата на коректни термини и прецизността по отношение на наблюдаваното в аутопсията.

Наименованията на административните документи са издържани изцяло в стила на установената вече съдебна практика: **протоколи, доклади, разпит на свидетели, искане за и др.**

Откъм езикови особености се открояват запазени падежни облици в уважителните форми на обръщенията, като най-често се използват родителните и родително-винителните форми при имената: *До Господина прокурора при Соф[ийския] окр[ъжен] съд, както и вокативните форми при обръщение: Господин прокуроре, До Господина съдебния следовател, господина Яворова и др.*

Други особености на архивните документи, които се откриват при прочита на документите, са.

- **Неологизми: самозастрелване.** Използвана е, за да обозначи процеса на самоубийството. Определяме я като неологизъм, защото не се налага с актуално значение в съвременния български език и е създадена като че ли точно за този случай;
- **Умалителни форми: писъмце, раничка.** В съвременния политически дискурс например все повече се утвърждават думи като *пенсийки, бюлетинки, депутатчета, партийки*. В архивите по Дело 205 деминутивите се срещат рядко, но имат специфично значение, близко до значението им да се изразява умаленост, а не умалителност;
- **Диалектни съюзи и синтактични особености:** най-често се срещат разговорни съюзи като *гдето*. Специфика на синтаксиса на архивните документи от това дело е неговото усложняване. Възможна е и намеса, защото някои от свидетелските показания звучат като добре премислен и добре структуриран наратив; пречистен и редактиран; не е невъзможна намеса с цел структуриране на информацията, но така пък на места тя не звучи автентично и влиза в противоречие с конструкции от същите свидетели, което говори за известно разностилие;

➤ **Специфични абстрактни съществителни имена:** натъженост

Интересни са и някои от протоколите за разпит на свидетелите, но те не са обект на анализа, тъй като речта в тях е дело на индивидуален стил, а на места си личи и намеса от трета страна. Много трудно е да се приеме например начинът на изразяване на част от свидетелите, който звучи толкова изцяло, че наподобява художествен текст. Тези свидетелства в оригинал обаче са в непълен обем и затова е трудно да бъдат подложени на обективен анализ.

Съдебният процес срещу Яворов е сложен и определя прекратяването на производството на равнище прокурорско решение, тъй като законодателната база по това време е била много различна. И на пръв поглед много по-справедлива. Ето защо съдебната инстанция не приема решенията на прокурора и излиза с различно решение, което тук ще посочим:

Водим от горните съображения и на основание чл. 296 от углавното съдопроизводство, съдът

Определи:

Не се съгласява със заключението на прокурора за прекратяване на следствено дело № 205/1913 г. на II софийски съдебен следовател, понеже Софийският окръжен съд намира, че на 30 ноември 1913 г. между 2 и 3 часа след полунощ Лора Каравелова-Яворова не се е самозастреляла, а е била умишлено лишена от живот с револверен вистрел от Пейо Крачолов Яворов – престъпление, предвидено и наказуемо по чл. 247, ал. I от Наказателния закон, заради което делото да се изпрати в Софийския апелативен съд, гражданско отделение, за разрешаване на пререканието между съда и прокурора (следват подписите на съдиите).

Това несъмнено е нов удар по Яворов и в свое изложение до Върховния съд той пише:

София, 28 юли 1914 г.

Господине Председателю,

Случайно преди няколко дена узнах, че по нещастната случка с жена ми (покойна) Лора, Софийския окр[ъжен] съд е постановил да бъде даден под съд, като неин убиец. Нищо до сега не бе ми известно по делото, освен това, че съдебния следовател бе ме разпитал като свидетел. И голяма бе изненадата за мене, когато узнах, че без да бъде привлечен като обвиняем и изслушани обясненията ми, като такъв, без да ми бъде предявено следствието и без да ми се даде възможност да представя доказателства за невинността си (ако би съществувало някакво подозрение спрямо мене) — Соф[ийският] окр[ъжен]

съд постановява да бъде съден и наказан. Аз не познавам точно углавната процедура, но ми се вижда странно, че всичко това е възможно да стане тъй. Въпреки това, аз не искам да се ползвам от формалностите на закона и желая, колкото е възможно, по-скоро да се ликвидира с това обвинение. Доколкото имах възможност, аз прегледах с помощта на брат си (защото не виждам) делото и моля почитаемия Софийски апелативен съд да счете, че следствието ми е предявено. Но понеже никога до сега не съм бил разпитван като обвиняем, моля съда да има снизходителността, да изслуша моите обяснения върху случката като такъв и върху ония обстоятелства, които Соф[ийския] окр[ъжен] съд счита, че ме уличават в убийство.

Тези начални редове в текста на Яворов са свидетелство едновременно за неговия устойчив характер, но неминуемо показват и силното притеснение, което е изпитал поетът. Това е нормално, като се има предвид колко сурово е обвинението и колко лошо е настроено обществото срещу Яворов. Фразата звучи задъхано, а синтаксисът е накъсан. Въпреки това преобладава лексиката, която обективира истинност и достоверност на изказа:

Случката стана така, както съм я разправил на съдебния следовател. Причините за убийството на Лора са същите, които изложих пред него. Това е самата истина и няма тя никога да стане друга – каквото и да мисли правосъдието за мене, както и да постъпи спрямо мене. И нищо повече не бих искал аз да прибавя, нищо повече да говоря за оправдание. Пред кого да се оправдавам? Ако даже моята изповед пред смъртта е в състояние да възбуди подозрение и да бъде тълкувана като симулация на един нечувано хитър престъпник — нима моите по-нататъшни оправдания могат да важат нещо? Бих искал след този аргумент на Окр[ъжния] съд да млъкна — нека правосъдието прави каквото намира за добре! И не за да се оправдавам аз давам долните обяснения. Мен ме дълбоко огорчава, че не съм могъл да намеря в правосъдието поне един достатъчно внимателно отношение и преценка на фактите. Игнорирайки най-важните данни по делото, невярно предавайки други, нагазвайки в областта на хипотезите и фантазиите, служейки си с едно своеобразно тълкуване на психологическите моменти, съдът ме изкарва убиец на Лора. Нека почитаемият Апелативен съд има търпението да ме изслуша, за да види с каква тежка несправедливост Окръжния съд се е отнесъл към мене:

Няма как в тези фрази да не бъде доловено разочарованието. Няма как в него да не се прокрадват и реторични въпроси, които търсят истината на несправедливо обвинения; няма как да не се включи целият набор от въздействаща лексика, която да убеди съда в своята невинност. Именно в тези изречения Яворов се разпознава като човек чистосърдечен, искрен, притеснен от толкова свирепи обвинения. Единствената надежда в този момент е да бъде изслушан от по-висша инстанция, каквато е Апелативният съд. Показанията му доказват само едно – желанието да бъде свалено от

живота му това тежко престъпление. Разказът е като друг разказ и прави съпричастен читателя:

Аз казах, че Лора се застреля, като държеше револвера допрян до гърдите си. Това бяха няколко ужасни мигновения на страх и на очакване, през които аз не смях да се мръдна, да стана от леглото и да ѝ отнема оръжието — да не би с това да я предизвикам още повече да спусне револвера, както много пъти дотогава се бе заканвала да стори. Софийския окр[ъжен] съд обаче счита, че тя не се е самоубила, а аз съм я застрелял подло от към гърба. Той се позовава на «устното» мнение, което двама лекари са изказали преди да е била направена аутопсията: че предната рана е по-голяма, а задната по-малка (на гърба). Даже и в тоя пункт, който поне не търпи тълкуване, най-старателно е подведена работата така, че да се даде впечатление, какво наистина всичко това е тъй.

Още веднага съдебния следовател е счел тяхното устно мнение за невярно, не отговарящо на действителността пред вид обгарянето раната на гърдите. Какво са казали тези същите лекари с третия след направената аутопсия. И тримата единодушно дават заключение, че раната има направление отпред назад и че ударът е нанесен с допряно до гърдите оръжие. И това те го твърдят не «устно» и въз основа на случайни първи впечатления, а с подписите си — след най-щателно изследване вида на раната и вътрешния ход на куришума. Най-силното, очевидното, неоспоримо с нищо доказателство е, че раната на гърдната кост е широко обгорена (виж съдебно-медицинския акт). Нима може след това да става съмнение откъде е нанесен удара? Но за Окр[ъжния] съд тоя факт просто съвсем не съществува, той го преминава мълком, без с нищо да загатне, да даде да се разбере поне с една думица, с една загадка, че такова широко изгаряне е било констатирано.

Но, ако Окр[ъжният] съд напълно игнорира тоя най-важен факт, с най-старателна подробност се залавя за големината на раната на гърдите и гърба и, намирайки първата по-голяма, а последната по-малка, мисли, че ударът е направен отзад. Какво значи големината на раната и нима лекарите, които дават заключение, не са имали това пред вид? Вярно е, че входната рана бива по-малка, а изходната по-голяма, но това е, когато се стреля от достатъчно разстояние, за да може куришума да се засили. Когато се стреля отблизо, от «плътен отпор» — както експертизата за балистическите свойства на куришума удостоверява, че е стреляно в случая — куришума произвежда разрушения, защото току-що излязъл от дулото, преди да бъде засилен, среща масата и употребява усилия, за да я разкъса. Окръжния съд в аргументацията си, че входната рана е винаги по-малка, твърди, че експертизата установила, че в подобен случай «едва се виждала».

Наистина, експертите твърдят това, но го твърдят за в случай, когато се стреля от разстояние 1 метър, а не от далечина 1-4 см., както същите експерти дават заключение, че е стреляна Лора. Нима мога тъй да бъда третиран от съда?

Със същото такова невнимание Окр[ъжният] съд е минал и всички важни данни, относително вътрешния ход на куришума. Ето какво е констатирано в съдебно-медицинския акт: 1) Раната на гърдната кост отвън има диаметър 10 мм, а на задната страна дължина 12 мм и ширина 4 см и 2 мм.

Значи, на задната страна раната е по-голяма. 2) Върху задното лице на лявата камера на междукламерната преграда, и върху самата нея, раната е дълга 18 мм. и широка 8 мм. Значи, раната отзад на сърцето е по-голяма от раната отпред на гърдите. 3) Частица кост е откътрена от задната страна на гърдната кост. 4) Една част от външната ламелка на костта на реброто на гърба е отчекната и свободно виси. 5) Пред сърцето и под раната на гърдите има костни частици.

На мене ми е непонятно, как тия всички многочислени факти могат да се отминат, просто, като че ли не съществуват, и да се изкарва, че ударът е нанесем откъм гърба.

Заминаването на Лора за Париж, което според Окр[ъжния] съд е било непосредствения повод да я убия, е една измислица, също така старателно използвани срещу мене. За заминаването на Лора за Париж действително е ставало между нас дума — пръв път преди мобилизацията. Аз тогава трябваше да замина за Македония и не исках да преживява тревогите и страховете в София, затова ѝ предлагам да замине за известно време в Париж при сестра си. Подир това често пъти след първата и втората война тя изявяваше желание да замине в Париж, но това бе не за да побегне, не за да се отърве от мене, а за съвсем друго. Никой път аз не съм имал нищо против нейното заминаване, но то си остана само проект, който служеше за взаимни закачки и шеги. Ако за това са потребни свидетели, ето г-н Тихов установява това. Даже и вечерта у тях, при играта на оракул, тя пак се закачаше, че ще остана сам в София, но като я запитаха сериозно, наистина ли ще заминава, обясни: «Толкова ли не виждате, че е шега.»

Но било намерено едно писмо от Лора до сестра ѝ, че на 1 декември 1913 г. тръгва за Париж. Това писмо нито е било пращано, нито е имала намерение да го изпраща. Слугинята е обяснила защо е направено това — да ѝ се дадат писмата, така че да узнае и аз, какво Лора е решила да замине, а след това тайно да го вземе назад. А разгадката на тази детинска игра трябва да се търси в следното: Лора се блазнише от наивната мечта, че е възможно някоя от моите пиеси да бъде поставена на някоя от Парижките сцени. «Аз бих се оженила, пише ми тя в едно от писмата, които прилагам, за някой друг богат човек, за да построя с парите му един театър, в който да се дават само твои пиеси.» За своя план тя разчиташе на Miss Orsby, секретарка на Сара Бернард, и на m-lle Dermaine Senose, имената на които се срещат в приложените писма (цялата кореспонденция е задигната от бившия ѝ мъж Дрянков, когато аз бях пренесен в болницата). И истинска треска бе я обхванала, когато получи писмо да пратим пиесата. Тя настояваше постоянно да коригираме заедно превода ѝ на «Когато гръм удари» и да го изпратим. Но понеже аз бях зает с много друго и работата се отлагаше, Лора ми говореше, че ще го прати некоригиран или сама ще го занесе и прибавяше: «Ако не вярваш, ето — пиша!» Впрочем, такива игри около пиесата са повтаряни много пъти и аз се чудя, че е намерено само едно писмо! Но аз всякога ѝ казвах: «Лора, наистина, иди в Париж — и ако не направиш нещо за пиесата, поне ще се разведриш» — тя веднага ме хващаше за ръцете сърдита, говорейки: «Ти нарочно ме пращаш, за да останеш сам, кой знае за какво!...» И тогава, за да я успокоя, трябваше да ѝ обещавам, че през ваканцията непременно ще заминем двама.

Истината пък с писмото на г-ца Вира Хаканова е още по-невинна. Г-н М. Никифоров бе наш познат и приятел и в това писмо (всъщност записка) г-

ца Хаканова съобщаваше на Лора за денят, когато ще заминава за Виена да се лекува (той беше тежко ранен). Не за заминаване на Лора се касаеше тук, а за едно обикновено предупреждение, да идем на гарата да го изпратим. Понеже тренът заминаваше към 3—4 часа и аз имах неотложна служебна работа, помолих я да отиде сама, като предаде на пътника моите поздрави и благопожелания. Това могат да потвърдят и г-ца Хаканова, и г-н Никифоров. За какво заминаване с експреса още същия ден говори Окръжният съд, когато записката е от 14 ноември, а писмото до Виола от 28 същия?

Но Лора била сама казала на слугинята, че ще заминава. Прочетете показанията на слугинята да заключите доколко това е било сериозно: днес ѝ каже ще заминава утре, други път — след 1 месец, трети път — напролет и всичко в свързка с проектите на пиесата. Но слугинята на края на показанията си твърди, че няколко дни преди случката тя не е ѝ говорила нищо за заминаване. Това е било не един ден преди смъртта, както твърди Окръжният съд, а преди месец.

Никакво приготовление за заминаване не е имало. Свлянето на сандъците от тавана бе предизвикана от това, че хазяите бяха дали таванските стаи на работници; става тясно и неудобно да се държат известни вещи там и Лора бе принудена да изпрати 1—2 сандъка при майка си.

Изтегляването на 1000 лева от банката също не е в свързка с никакво заминаване. Тя ги бе изтегвила, както много други пъти, за свои дамски потребности. С тях щеше да купува някои принадлежности за салона и да уравнява някакви свои сметки. Окръжният съдия счита тия пари за заминаване? Ако Лора би имала намерение да заминава същия ден (в петък), не би ли се погрижила поне за паспорт?

Че цялата тая история за заминаване е измислена, се вижда от това, че последните дни тя се занимавала със съвсем друго — да гледа къщи, които се продават, защото ималх намерение да си купим своя и да се наредим тъй, както тя искаше. Даже и в самия ден на случката пак щяхме да ходим да гледаме къща. Ако трябва да се вярва на слугинята, трябва да се вярва и на всичко това, което тя утановява и на което Окръжният съд не намира за уместно да се спира. Ами че даже вечерта на вечеринката у Тихови тя пак говореше за намерението ни за собствена къща, както са показали присъстващите.

Не, г-да съдии, за никакво заминаване не е ставало дума и никога аз не съм бил против него.

Аз обясних на съдебния следовател, че убийството на Лора се дължи на ревност. Нейната ревност бе велика, както бе велика и нейната любов и нищо не можеше да я удовлетвори. Тя ме ревнуваше винаги, навсякъде и от всичко — от хората, от самата ми работа, от мъртъвците. Прочетете онова писмо, в което тя се измъчва от съмнението, че аз пазя своята любов за «покойната малка приятелка», на чийто гроб може би в него момент се намирам. Каквото и да правех, колкото време и да отделях — никога моята любов не беше достатъчна за нея и тя вечно се измъчваше от съмнения. И ако в такива минути тя често говори в писмата си за смърт, за самоубийство, може да си представите, какво би била в състояние да направи нейната ревност, когато напоследък изкуствено се разпали до неимоверност отвън. Тук аз не мога да казвам всичко, за да не стана причина с обясненията си и виновник за две или три

чужди нещастия, но Ви моля да прочетете внимателно собствените признания на г-жа Дора Грозева за държанието ѝ спрямо мене, за желанието ѝ да дразни Лора, за секретните картички и букети, за късните съпровождания и пр. Аз Ви моля да обърнете внимание и на това как Лора е гледала на всичко туй (показанията на приятелките ѝ и на слугинята), как е реагирала на тия предизвикателства (пред г-ца Бонева тя се е оплаквала, че вече я било срам от света и че ѝ идело да се самоубие). Обърнете внимание и на това, защо тя в мълчаливата си женска гордост не е дала на г-жа Д. Грозева нито повод да помисли, че ме ревнува от нея. Това бяха изблици на една ужасна ревност, която се проявяваше винаги, навсякъде, без никакъв повод. В едно от писмата си тя ми забранява дори погледите на други хора, освен за нея. Такава една ревност я обхвана и вечерта у г-н Тихови (по какъв повод, това е смешно да се говори) и нищо вече не бе в състояние да я отклони от заседналото в душата ѝ подозрение спрямо мене. Мислейки, че аз я пренебрегвам заради други, наранена дълбоко в своята женска амбиция и гордост, тя направи това, което често и в писма по-рано пред мен се канеше да направи, за да даде едно удовлетворение на себе си, а може би и да ми отмъсти.

Това е самата истина и аз мисля, че приложените писма достатъчно я уясняват. Съдете сами, дали това е било у нея едно «нормално, законно чувство» или едно болезнено състояние, което е могло да я доведе до такава постъпка.

Като улика, че аз съм убиец, се използва и това, че съм бил революционер и че следователно и «лесно съм могъл да посегна на своя и чуждия живот». Аз протестирам, дете Окр[ъжният] съд си позволил да се занимава с моята революционна дейност. Ако съм ходил в Македония, правил съм го да изпълня един дълг и няма да се намери даже едно куче в поробената земя, което да засвидетелствува, че съм убил някого — не! че съм присъствувал на някое убийство или даже, че съм говорил за убийство на когото и да е. Моята дейност в Македония бе чисто агитационна. Колкото се отнася до намереното в къщата ми оръжие, ще кажа, че понякога се е случвало да има у мене и чувал с бомби. Аз бях временен задграничен представител на Македонската организация и всички тия неща бяха нейни.

Думите, които д-р Червениванов твърди, че съм казал на Лора преди венчаването си, ги приемам за истински, макар и да не ги помня. Ако може да се прави аргумент и от тия съвсем естествени любовни клетви и то 2 год. преди случката, съгласен съм те да се считат като улика срещу мене. Господа съдиш, когато ще преценяват в състояние ли е била Лора да извърши такава постъпка, имайте пред вид писмата, които прилагам... Колко често я намирах настроен да се махне от хората, да се махне от света! С мисълта за смъртта тя бе свикнала толкоз, че чувствуваше някаква сладост в нейната близост. Прочетете писмата от Париж, дете тя ме увещава да ѝ изпратя няколко грама кокаин! Вижте как се радва, как тя тържествува, когато най-после е успяла да се снабди с достатъчно количествено кокаин и как е успокоена, че сега има «такъв сигурен и съчувствен другар»! Вижте най-подир колко пъти тя говори за самоубийство и ме успокоява, да се не боя - че няма сега да направи това, а някога подир, на есента и пр. ...

Нейната любов бе едно много сложно и тъмно чувство, което неминуемо водеше към смъртта; друго удовлетворение то не можеше да намери! И сега, като ми препрочитат нейните писма, като се мъча да си припомня

онова, което е било, пред мен постепенно се открива най-голямата истина на станалата случка. Нашите съдби бяха решени в деня, когато си подадохме ръка!

П. К. Яворов

Позволих си да приложа по-голямата част от текста на Яворов. Този текст е важен, защото оборва със силата на фактите и през силата на думите онези обстоятелства, които много често съдебните институции приемат, но приемат без важната функция на свидетелската позиция и на първоличната гледна точка. Това пространно изложение може да се определи като пламенна реч в защита на достойнството и на истината. Яворовата истина. То със сигурност продължава да поставя въпроси и да разкрива черти от сложния и противоречив микрокосмос на Пейо Яворов. И днес като че ли остава свидетелство за един много сложен свят, в който се преплитат драматични чувства и напрежения. Всичко останало го казва поезията на Яворов. А тя доказано е устояла проверките на времето и със сигурност ще бъде част от живота и от литературните настроения на поколения българи.

Благодарности:

Авторът изказва благодарност към проект КП 06 Н80/11 от 15.12.2023 г., финансиран от ФНИ на МОН, на тема «Българският език в държавните институции и в публичното пространство: кризи на общуването и общуването по време на кризи.

Изказвам благодарност на съдия Татяна Жилова за предоставените материали от архивите по Дело 205.

Библиография:

Миланов, В., Жилова, Т. (2021). Право, правопис и правоговор. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. [Milanov, Zhilova (2021). Pravo, pravopis i pravogovor. Sofiya, Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.]

Нейкова, А. (2007). Архиви и общество. София: СОФИ-Р, 2007, 290 с. [Andriana Neykova. Arhivi i obshtestvo. Sofiya: SOFI-R, 2007, 290 s.]

Гайдаров, Н. (1979). Житейската драма на Яворов. Правни и психологически изследвания., с. 217 – 279. [N. Gaydarov, Zhiteyskata drama na Yavorov. Pravni i psihologicheski izsledvaniya. S., 1979, s. 217–279.]